

УДК 347.734(477)

Кравченко Н. Г.

НАЦІОНАЛЬНІ БАНКІВСЬКІ РЕЗЕРВНІ СИСТЕМИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті викладено тези дослідження організаційно-правових засад створення та функціонування резервних банківських систем Росії, США, Німеччини, Великобританії, України.

Метою цього дослідження є порівняльно-правовий погляд на резервні системи країн світу з метою виявлення їх переваг та недоліків.

Методи досягнення економічної стабільності держави досить різноманітні. Кожна країна обирає свої шляхи подолання фінансових криз та досягнення ефективного розвитку економіки, враховуючи власний історичний досвід, особливості сучасності та враховуючи надбання в цій сфері інших країн.

М. В. Старинський, досліджуючи банківську систему як складову фінансової системи, зазначає, що банківські системи зарубіжних країн потребують поглибленої уваги, оскільки кожна з них має свої особливості. Причиною цього він вважає неоднаковий історичний розвиток країн, значний вплив політичного чинника на стан фінансової системи.

Як правило, банківські системи поділяють на централізовані і децентралізовані. Для перших

характерне здійснення централізованого контролю за кредитними установами (Німеччина, Франція, Росія, Україна). Цю функцію у Німеччині здійснюють Німецький федеральний банк і Федеральне відомство нагляду за кредитною справою, у Франції - Банк Франції, Банківська комісія, Комітет із кредитних установ і Комітет з банківської регламентації, у Росії - Банк Росії.

Децентралізованою є Федеральна резервна система США (представлена Радою керуючих федеральною резервною системою, дванадцятьма Федеральними резервними банками, Службою фінансового контролера грошового обігу і Федеральною корпорацією страхування депозитів).

У сучасному світі централізована система ведення банківського бізнесу стала розглядатися не тільки як звичне явище, але також як одна з обов'язкових умов досягнення найвищого ступеня розвитку та функціонування банківських систем [1, 702].

У будь-якій царині господарювання надійною запорукою стабільної та ефективної діяльності є страхування ризику невдач. Банківська сфера не є винятком. Саме наявність достатнього страхового фонду у вигляді банківських резервів є однією з важливих гарантій від поразок.

Важливість достатніх банківських резервів, які є основою резервної системи країни, визначає необхідність їх детального вивчення, постійного вдосконалення та чіткого й ефективного врегулювання законодавством. Це й зумовлює актуальність даного питання в сучасному світі. Дослідження спрямоване на визначення залежності рівня економічної безпеки та незалежності країни від ефективного управління такими важливими елементами банківської системи, як банківські резерви, які утворюються її суб'єктами для підтримання економічної стабільності країни. Для їх стабільного функціонування та можливості ефективного використання дуже важливими є регулювання на законодавчому рівні грошово-кредитної політики банків, а саме рівня норми обов'язкового резервування, встановленої центральним банком країни, достатності золотовалютних резервів, ефективної роботи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як резерву, створеного для страхування депозитів та розміру страхових резервів комерційних банків.

Мусимо визнати, що національне законодавство, яке регулює порядок створення банками резервів, є, безумовно, прогресивним і в цілому відповідає засадам, визначеним як основоположні серед вимог, що висувуються національними та міжнародними інституціями до банківсь-

ких систем, в тому числі і з метою здійснення банківського нагляду. Разом з тим необхідно зазначити, що розвиток банків потребує вдосконалення й переоцінки системи економічних нормативів та законодавчих вимог щодо створення інших резервних фондів, які складають основу резервної системи країни, оскільки резервування частини коштів, залучених банками, спрямоване на обмеження їхньої можливості збільшувати пропозицію у грошовому обігу. Отож дослідження попереднього досвіду та прогнозів на майбутній розвиток банківської системи є важливим напрямком у визначенні доцільності функціонування різноманітних резервних вимог і формуванні грошових фондів цієї системи.

Банківські резерви є суттєвим елементом грошово-кредитної діяльності будь-якої країни світу, оскільки саме вони покликані забезпечити надійність і могутність фінансової системи країни. Дослідивши економічні аспекти різних видів банківських резервів та наявну їх правову регламентацію, порівнявши український досвід із закордонним, можна виділити проблемні аспекти та спробувати визначити можливі шляхи їх подолання.

Утримання значних коштів у вигляді резервів є очевидною втратою, тому що це зменшує частку тих коштів, які банк зміг би використати з прибутком. Банківські резерви приносять невеликий процент або взагалі його не приносять. Обов'язок банків виконувати резервні вимоги веде до природного з їхнього боку прагнення ухилитися в межах закону від дотримання резервних вимог. Саме тому використання політики резервування потребує постійної її адаптації до умов, що змінюються.

Звернувшись до резервних фондів, що формуються банківською системою Російської Федерації, зазначимо, зокрема, що страхові резерви для покриття кредитного ризику комерційні банки в Росії почали створювати з 1 січня 1995 р. Як і в Україні, з розвитком банківської системи та набуттям досвіду управління ризиками вимоги центральних банків щодо регулювання резервів не раз змінювались. Загальну тенденцію розвитку прийнятої банківською системою методології оцінки ризиків і формування резервів на можливі втрати за кредитами можна охарактеризувати як перехід від жорсткої моделі регулювання кредитних ризиків до ліберальної моделі [2, 16]. Основною проблемою при формуванні резервів Л. С. Ільїна бачить визначення їх адекватного розміру. Резерви повинні відображати суму очікуваних втрат банку за кредитами і бути достатніми для компенсації збитків від

списання кредитів у разі неплатоспроможності позичальників.

Становлення обов'язкового резервування в Росії розпочалося в 1989 р., коли був утворений Фонд регулювання кредитних ресурсів. Норматив резервування було встановлено на рівні 5 %, у 1990 р. він зріс до 10 %, в 1991 р. - до 15 %. Ріст цього нормативу був пов'язаний з інфляційними процесами в економіці країни [3, 3].

У 1991 р. було створено Резервний фонд кредитної системи Росії, формування якого передбачало депонування частини залучених банками ресурсів.

Відповідно до Федерального закону «Про Центральний банк Російської Федерації (Банк Росії)» розмір обов'язкових резервів відносно зобов'язань кредитної установи, а також порядок їх депонування в Банку Росії встановлюються Радою директорів Банку Росії. Нормативи обов'язкових резервів не можуть перевищувати 20 відсотків зобов'язань кредитної організації.

Механізм резервування передбачає подання комерційними банками в територіальні підрозділи Банку Росії спеціального розрахунку регулювання розміру обов'язкових резервів, що підлягають резервуванню. Цей розрахунок порівнюється з фактичним станом резервів, які відповідно коригуються з метою приведення їх у відповідність до розрахунку.

Суть обов'язкових резервів більшість російських учених визначає як таку, що має податковий характер, що, звичайно ж, впливає на вартість банківських послуг і ціну кредитів [3, 4].

Досліджуючи резервні системи, російський учений професор О. І. Лаврушин звертає увагу на таку особливість правової природи резервів, як їх властивість виступати формою недепозитного залучення коштів банківськими установами. Ця роль розкривається найбільш яскраво в ході здійснення такої операції, як отримання позик на міжбанківському ринку. У банківській практиці США такий ринок отримав назву федеральних резервних фондів. Ці фонди є депозитними коштами комерційних банків, які зберігаються на резервному рахунку в центральному банку чи у федеральних резервних банках. Комерційні банки, які мають на резервному рахунку надлишкові кошти понад обов'язковий мінімум, надають їх у позику на короткий термін. Це дає можливість банкам отримати додатковий прибуток, а банку-позичальнику - поліпшити показники ліквідності. До 60-х років купівля федеральних фондів використовувалась переважно для поповнення коштів на резервних рахунках, оскільки процентні ставки за ними були

нижчі облікової ставки центрального банку. Потім процентні ставки виросли і стали перевищувати облікову ставку. Як правило, операції з федеральними фондами укладаються на короткий термін - один діловий день, хоча можуть бути угоди і на більш тривалий термін - від 30 до 90 днів. У Великій Британії ринок міжбанківських кредитів отримав значний розвиток з 1971 р., коли різко зросла норма обов'язкових резервів [4, 93].

Резервні вимоги використовуються центральними банками для розв'язання макроекономічних довгострокових завдань стабілізації грошового обігу та регулювання обсягів грошової пропозиції (маси), тобто як інструмент монетарної політики. Резервування частини коштів, залучених банками, спрямоване на обмеження їхньої можливості збільшувати грошову пропозицію [5, 35].

У більшості країн обов'язкові й добровільні (робочі) резерви комерційних банків зберігаються в центральному банку на одному і тому ж безпроцентному рахунку - основному кореспондентському чи резервному. У деяких країнах комерційним банкам дозволено тимчасово використовувати частину цих резервів для проведення кредитних та інших активних операцій.

Зазвичай західні економісти рекомендують центральному банку виплачувати проценти за обов'язковими резервами комерційних банків, щоб стимулювати останніх своєчасно і повно виконувати резервні вимоги. Хоча це збільшує операційні витрати центрального банку, у деяких країнах (Швеція, Іспанія, Італія, Фінляндія) на частину резервів нараховуються проценти [4, 220].

Наразі у світовій практиці спостерігається тенденція відходу від активного використання центральними банками резервних вимог як регулятивного методу. Про це свідчать досить рідкі зміни механізму резервування у країнах із розвинутою ринковою економікою, зменшення норми резервних вимог, а в деяких країнах спостерігається і відмова від її встановлення. Так, Канада взагалі відмовилася від використання цього інструменту монетарної політики, США, Франція відмовилися від резервування за строковими депозитами, а також зменшили норму резервів за трансакційними депозитами. Істотне зменшення норми характерне і для Німеччини.

Зазначимо, що обов'язкові резервні вимоги вперше були застосовані у Сполучених Штатах Америки. Створена у 1913 р. Федеральна резервна система передбачала, що банки резервують частину залучених коштів (депозитів) у встановленій нормі на рахунках у федеральних резерв-

них банках. Спочатку обов'язкове резервування мало досить вузьку мету - формування страхового фонду для виплати депозитів. Ураховуючи функціональне призначення резервних вимог, Рада керуючих Федеральною резервною системою не змінювала норму обов'язкового резервування до середини 30-х років.

Незважаючи на сучасну тенденцію до дерегулювання фінансової системи, ступінь централізації і державного контролю в резервній системі США залишаються визначальними факторами. Американська історія свого часу (після кризи 1933 р.) довела, що централізація є обов'язковою передумовою ефективності банківської системи.

Федеральна резервна система США виконує функції збереження вкладів у вигляді резервів, є фіскальним агентом федерального уряду США, здійснює нагляд за діяльністю банків, які входять до резервної системи, та виконує основоположну функцію резервної системи, яка полягає в регулюванні грошових коштів в обігу з метою уникнення економічних криз та забезпечення фінансової безпеки країни.

Рада Федеральної резервної системи змінює обсяг грошової пропозиції шляхом регулювання розмірів надлишкових резервів, що є в комерційних банках.

Важливу роль у резервній системі країни відіграють її міжнародні резерви. Нагромадження достатнього обсягу міжнародних резервів створює підґрунтя для утримування фінансової стабільності у країні у разі дії несприятливих факторів зовнішнього або внутрішнього характеру.

Адекватний рівень міжнародних резервів дає низку переваг: зниження нестабільності динаміки обмінного курсу національної валюти; запобігання спекулятивним атакам на національну

валюту і зменшення ймовірності виникнення фінансової кризи; скорочення вартості зовнішнього фінансування; зменшення потенційних втрат обсягів випуску і споживання за умови впливу зовнішніх шоків [7, 218].

Усі банки, які здійснюють діяльність у Великій Британії, тримають 0,35 % від суми всіх своїх депозитів на рахунок Банку Англії. Ця норма резервів забезпечує головне джерело доходу Банку Англії. Банк Англії управляє золотовалютними резервами країни від імені казначейства. Як і метою НБУ, головною метою Банку Англії є підтримання цінності національної валюти, на що спрямована його грошова політика.

Зі створенням у різних країнах розвинутої системи страхування (гарантування) депозитів страхова функція обов'язкових резервних вимог поступово втрачає своє значення.

У Великій Британії захист банківських депозитів здійснюється Страховим фондом депозитів британських банків. Його створення вперше було передбачене Банківським актом 1979 р., який регулює з правового погляду діяльність Фонду. Фонд почав діяти з 1982 р. Його особливістю є те, що він створений на підставі законодавчого розпорядження, а не добровільної угоди безпосередньо між банками, є самостійною юридичною особою. Схемою захисту передбачений лише прямий захист заощаджень вкладників [8, 25].

Організаційно-правові засади створення та функціонування резервних систем банківської сфери зарубіжних країн мають свої особливості, які формувались як у часи економічного піднесення, так і під час фінансових криз, тому цей історичний досвід країн із ринковою економікою може бути використаний банківською системою нашої країни з метою уникнення помилок у фінансовій діяльності.

1. *Старинський М. В.* Порівняльне банківське право: Навчальний посібник. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. - 299 с.
2. *Ильина Л. С.* Резервы на возможные потери по ссудам в системе управления рисками коммерческого банка // Банковский менеджмент. - 2005. - С. 15-20.
3. *Медведева Н. Н.* Инструменты денежно-кредитного регулирования: новации обязательного резервирования в России // Финансы и кредит. - 2005. - № 23 (191). - С. 2-8.

4. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2000. - 672 с.
5. *Долан Э. Д.* Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. - Л.: Профико, 1991. - С. 35.
6. *Базрова І. В., Гетьман О. О., Власюк В. Є.* Міжнародна економічна діяльність України. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - С. 218.
7. *Кичко І. І., Ширкаді Н. В.* Захист депозитів населення // Фінанси України. - 2006. - № 2. - С. 125-126.

N. Kravchenko

THE NATIONAL BANK RESERVE SYSTEMS: A COMPARATIVE ASPECT

The investigative thesis about organization and laws principles of creating and functioning of the reserve bank systems of the Russia, USA, Germany, Great Britany, Ukraine is expounded in the article.